

اندازه‌گیری توسعه فراگیر در ایران (۱۳۹۵-۱۳۶۰)

مقدمه: مفهوم «توسعه فراگیر» با این هدف بسط یافته است تا تأکید ویژه‌ای بر جنبه‌های اجتماعی و سیاسی توسعه داشته باشد. در تبیین این مفهوم، مؤلفه نحوه توزیع مواهب توسعه بین بخشهای گوناگون جامعه، به‌ویژه گروه‌های محروم و اقلیت‌های اجتماعی (مانند جوانان، زنان، اقلیت‌های قومی، مذهبی و ...) در کانون توجه قرار می‌گیرد. هدف از مطالعه حاضر ارائه شاخصی برای ارزیابی فراگیر بودن توسعه در ایران در سالهای پس از انقلاب (۱۳۶۰-۱۳۹۵) است.

روش: این مطالعه با استفاده از داده‌های آماری و برپایه روش ساخت شاخصهای ترکیبی، شاخص توسعه‌ای مرکب از ۵ بعد و ۱۰ مؤلفه را برای سنجش وضعیت فراگیر بودن توسعه در ایران تهیه کرده است. یافته‌ها: شاخص توسعه فراگیر طی بالغ بر سه دهه گذشته بهبود یافته، اما روند بهبود در یک دهه گذشته با شوکهای سختی روبه‌رو شده و هنوز به جایگاه قبلی باز نگشته است.

بحث: تحقیق حاضر می‌تواند ناپایدار و برگشت‌پذیر بودن دستاوردهای توسعه در کشور را نشان دهد. این نتایج همچنین حاکی از آن است که در یک دهه گذشته واگرایی میان روند رشد اقتصادی با سایر متغیرهای توسعه‌ای افزایش یافته و رشد اقتصادی به قیمت تخریب محیط‌زیست، کاهش همبستگی اجتماعی و تضییع حقوق نسلهای آتی و در کل کاهش فراگیری به‌دست آمده است.

به نظر می‌رسد سیاست‌گذاران باید توجه جدی‌تری به تبعات اجتماعی و زیست‌محیطی سیاستهای توسعه‌ای داشته و همچنین اشتغال‌زایی و فقرزدایی را به محورهای اصلی طراحی استراتژی رشد تبدیل کنند. دست آخر اینکه بهبود حکمرانی یک عنصر ضروری برای فراگیرتر کردن توسعه در ایران کنونی است.

۱. حسین رجب‌پور
دانشجوی دکتری توسعه اقتصادی و برنامه‌ریزی، گروه برنامه‌ریزی و توسعه اقتصادی، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)،
<Hossein.rajabpour@gmail.com>

۲. فرشاد مؤمنی
دکتر اقتصاد، گروه برنامه‌ریزی و توسعه اقتصادی، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۳. علی نصیری اقدم
دکتر اقتصاد، گروه برنامه‌ریزی و توسعه اقتصادی، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

واژه‌های کلیدی:

رشد اقتصادی، نابرابری، توسعه فراگیر، توسعه پایدار، حکمرانی خوب

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۱/۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۵/۲۶

Measuring Inclusive Development in Iran (1981-2016)

▶ **1-Hossein Rajabpour** 🌱
Ph.D. student in Economic development and Planning, Department of Planning and Economic Development, Faculty of Economics, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) <Hossein.rajabpour@gmail.com>

▶ **2-Farshad Momeni** 🌱
Ph.D. in Economics, Department of Planning and Economic Development, Faculty of Economics, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

▶ **3-Ali Nasiri Aghdam** 🌱
Ph.D. in Economics, Department of Planning and Economic Development, Faculty of Economics, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Keywords:

Economic growth, Inequality, Inclusive development, Sustainable development, Good governance

Received: 2020/01/25

Accepted: 2020/08/16

Introduction: Introduction: The concept of “inclusive development” has been expanded with the aim of placing special emphasis on the social and political aspects of development. In explaining this concept, the focus of how well-being is distributed to different sections of society, especially disadvantaged groups and social minorities (such as youth, women, ethnic minorities, religious minorities, etc.), is at stake. The purpose of the present study is to provide an index for evaluating the inclusiveness of development in Iran in the post-revolutionary years (1981-2016).

Method: This study, using statistical data based on the method of constructing composite indices, has prepared a development index consisting of five dimensions and 10 components for measuring the status of development inclusiveness in Iran.

Findings: The index of inclusive development has improved over the last three decades, but the progression process in the last decade has faced severe shocks and has not yet returned to its previous position.

Discussion: The present study can show the instability and irreversibility of development achievements in Iran. These results also indicate that over the past decade, there has been a divergence between economic growth with other development variables that means economic growth has been achieved at the expense of environmental degradation, reduced social solidarity and the loss of rights of future generations, and overall decline in inclusion.

Extended Abstract

Intorduction: The economics of development over the past few decades, along with efforts to achieve development, have also seen the expansion of its conceptual dimensions. In this context, the most important evolution may be to extend the concept of development from merely economic growth to a structural evolution, while improving both the income and non-income dimensions of welfare, is sustainable and equitable. It is this profound understanding of the importance of justice and equality in the context of developmental changes that has now led to the introduction of the concept of 'inclusive development' and the attention to the importance of inclusion in the development process.

The inclusive development index is sensitive not only to improving the mean of multidimensional development achievements but also to the distribution of development benefits across different individuals, groups, and social dimensions, and efforts to assess the impact of development processes across different sectors of society.

Method: In this study, the composite index approach was used to measure the state of inclusive development. To build this composite index, the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD, 2008) method has been used as a guide to construct composite indicators.

In this study, five dimensions of African Development Bank (2016) were used to cover the dimensions of inclusive development. Also, these five dimensions are divided into ten components, namely improving economic welfare (including three components of economic growth, employment, and infrastructure), distributing economic welfare (including two components of poverty alleviation and reducing inequality), improvements in social welfare (including education, health and social cohesion), intergenerational welfare (including environmental protection), and political welfare (including the ability of citizens to voice and participate in government policy and decision-making).

The present study has complemented the work of the African Development Bank (2016) with the following innovations:

1. Extending the scope of research time;
2. Changing index dimensions and intervention variables related to gender, youth and spatial distribution across all research components and dimensions;

3. Using Minimal-max approach to data normalization; and
4. Focusing on outcomes rather than processes.

Global databases, Statistical Center databases, and central bank data were used to analyze the components of the research. Summarizing different data, a total of 116 variables were collected for the period. By eliminating variables with large numbers of missing data and eliminating variables with similar effects, twenty-four variables were finally obtained. In the calculations, these variables have been used to combine these variables with equal weight and arithmetic distribution.

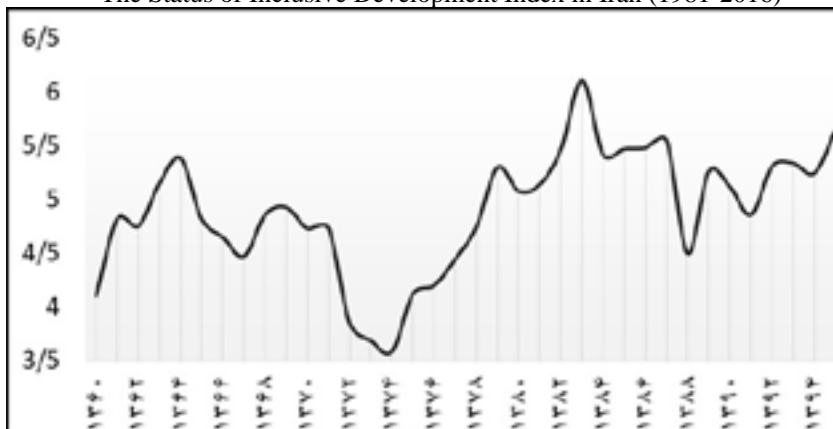
dimensions, components and variables of the research

Dimension	Component	Variable
Economic (Opportunity)	Growth	Domestic Income Growth (Fixed Dollar 2010)
		Per Capita Income Growth (Annual Percentage)
	Employment	Total Unemployment (Population 10 Years And Over)
		Participation Rate
		Accident Rate Of Work To Major Insureds (Per 100 People)
	Infrastructure And Access To It	Per People Country Road
		Distribution (Coefficient Of Variation) Of Roads In The Country

Measuring Inclusive Development in Iran (1981-2016)

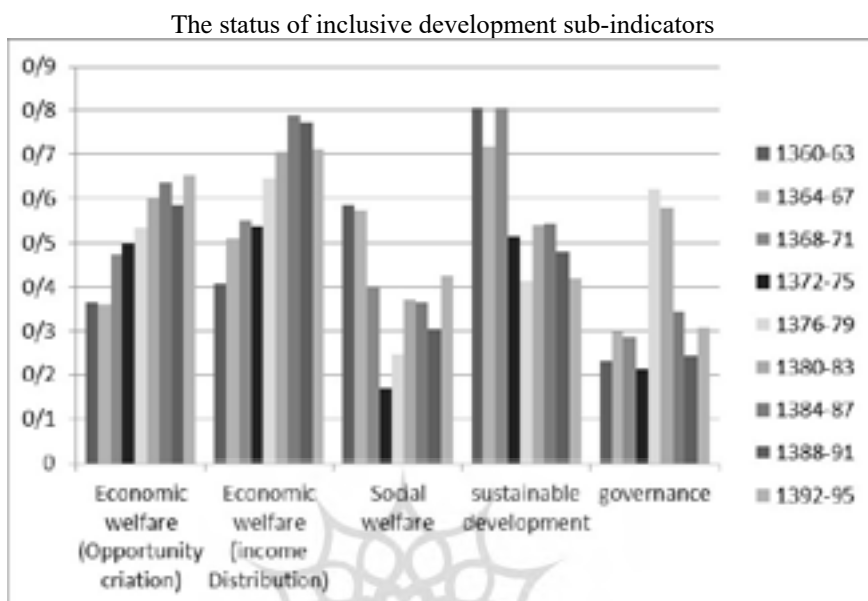
Dimension	Component	Variable
Economic (Opportunity Distribution)	Poverty	Inflation Index
		Ratio Of Non-Food Costs (Except Health And Rent) To Food (Urban Areas)
		Dependency Burden
	Income Inequality	Gini Coefficient (Central Bank)
		10 % Share Of The Poorest To The Poorest 10% (Central Bank)
		Distribution (Coefficient Of Variation) Per Capita Of Cinemas
Social	Health	Per Capita Bed In The Country
		Coefficient Of Variation (Dispersion) Of Gp In Provinces
	Education	Student To Teachers Rates, Elementary
		Student To Teacher Rate, Secondary
	Social Solidarity	Of Murder (Per Capita Country – Per 100,000 Population)
		Suicide (Per Capita – Per 100,000 People)
Environment	Protection Of The Environment	Co2 Emissions
		Rangeland And Forest Fire Area (To All Areas Under The Supervision Of The Environment Agency)
Political	Governance	The Share Of Seats Occupied By Women In Parliament
		Freedom House Index
		Political Situation

The Status of Inclusive Development Index in Iran (1981-2016)

Findings: The results show that the situation of inclusive development has improved during the period of 1981-2016. However, from inclusiveness perspective, the trend of index growth over the past decade has been hit with severe shocks and has not yet returned to its previous position. Also, only slightly more than half of the total achievements at the end of the period still existed, meaning that the development achievements of the study period are reversible, and these achievements cannot be regarded as sustained and continually improving all segments of society's developmental benefits.

Some of the annual index fluctuations are due to impermanent and transient changes. In order to avoid the influence of these fluctuations in the results, the present study uses four-year cuts. It makes it possible to analyze trends in terms of political economy developments.

The diagram above shows the status of the dimensions of inclusive development over four years (executive branch changes). The economic situation of Iran has been on the upswing in terms of improving economic opportunity creation. From the perspective of social variables, the index trend has not improved since the beginning of the period. Another important finding of the study is the identification of risky trends in sustainable development degradation. The process of environmental protection has been downward throughout the period. Finally, the overall trend in governance does not indicate an overall improvement in performance. Finally, it is necessary to measure the robustness of the results to the researcher's choices in the research process.

Different combinations of weighting and integration of variables

Dimension	the current scenario	Growth-oriented Scenario	Equality-oriented scenario
Creating economic opportunities (growth, employment, infrastructure)	0.3	0.5	0.2
The distribution of economic benefits (poverty alleviation, inequality reduction)	0.2	0.2	0.2
Improving social welfare (health, education, social cohesion)	0.3	0.2	0.2
Stability	0.1	0.05	0.2
governance	0.1	0.05	0.2

As shown in the table, the growth-oriented scenario gives more weight to growth (growth along with employment) than other variables and places a low importance on sustainability and governance dimensions, while equality-oriented scenarios emphasize the same across sectors.

The trend of inclusive development index changes with component weights

	1981-1984	1985-1988	1989-1992	1993-1996	1997-2000	2001-2004	2005-2008	2009-2012	2013-2016
Growth-oriented Scenario	-8%	-7%	0%	12%	6%	5%	9%	10%	10%
Equality-oriented scenario	2%	2%	4%	1%	5%	3%	-2%	-3%	-7%

Growth-oriented scenario increases index estimation for recent periods. However, in the equality-oriented scenario, the index will be reduced by 7%. This result indicates that:

- First, the emphasis on growth will overestimate the overall development index.
- Secondly, the impact of weighting on results in recent times has increased more

than in the past, as the emphasis on growth or other factors will make up to 20% of the difference in results. Therefore, conclusions in the area of comprehensive development index should be cautious.

Discussion: The results of this study show that the situation of inclusive development in Iran has improved during the study period (1981-2016). However, the development achievements of this period have not been sustainable and the process of improving overall development in Iran has been halted for the past decade. As research shows, it can be concluded that trends in the distribution of economic benefits (poverty alleviation and inequality reduction), social welfare (health, education, and social cohesion) and sustainability (environmental protection) have declined steadily over the past decade. Accordingly, the trends show a serious destruction of the environment and an increase in social problems. That is, economic growth has come at the expense of future generations' diminishing rights (diminishing intergenerational equality) and weakening social cohesion (diminishing social equality), which warns of the consequences of continuing this trend.

Ethical considerations

Funds

This article is part of Dr. Hossein Rajabpour's dissertation entitled "Measuring Inclusive Development in Iran and the Government's Impact on It (1981-2016)" in the Department of Planning and economic development at the Faculty of Economics of Allameh Tabataba'i University under the guidance of Dr. Farshad Momeni, Dr. Ali Nasiri Aghdam and Dr. Alireza Alavitabar.

Contribution of authors

All authors have contributed to the design, execution, and writing of all sections of this article.

Conflict of interest

According to the authors, there is no conflict of interest in this article.

Adherence to the principles of research ethics

In this article, all rights relating to references are cited and resources are carefully listed.

مقدمه

هفت دهه تاریخ توسعه پس از جنگ جهانی دوم، با تحول ادراک مفهوم توسعه نیز همراه بوده است. در این قالب مهم‌ترین تکامل شاید فراتر بردن مفهوم توسعه از صرفاً رشد اقتصادی به تحولی ساختاری است که ضمن بهبود ابعاد درآمدی و غیردرآمدی رفاه، از پایداری و نیز توزیع عادلانه برخوردار باشد (دنی و دیهان، ۲۰۰۸). تحولی که اکنون نه تنها مفهوم عدالت را در متن توسعه قرار داده و محو نابرابری در برخورداری از مواهب توسعه را دارای اهمیت می‌یابد، بلکه این نابرابری را از سطح فردی فراتر برده و محو نابرابریهای گروه‌بنیاد و حتی نابرابری در عاملیت شهروندان را نیز در تعریف توسعه مداخله داده و آن را در مفهوم فراگیری اجتماعی خلاصه کرده‌اند. همین ادراک عمیق اهمیت عدالت و برابری در متن تحولات توسعه‌ای است که اکنون به معرفی مفهوم «توسعه فراگیر» و توجه به اهمیت فراگیری در فرایند توسعه منجر شده است.

اما گام بعدی پس از ادراک مفهومی، دستیابی به یک صورتبندی نظری است. در پرتو تحول ادراک توسعه؛ امروز بسیار فراتر از گذشته می‌توان بر نابسندگی علم اقتصاد صرف برای تبیین فرایند توسعه تأکید کرد. در این چارچوب، توسعه دیگر نه فقط فرایند دست‌یافتن به رفاه اقتصادی بیشتر یا حتی بهبود ابعاد غیردرآمدی رفاه مانند دست‌یابی به آموزش بیشتر و بهبودهای حاشیه‌ای در حاکمیت قانون بلکه تحولی همه‌جانبه است که منجر به گذار از یک نظم اجتماعی دسترسی محدود به یک نظم اجتماعی باز با دسترسی فراگیرتر می‌گردد (نورث^۱ و همکاران، ۲۰۰۶). براین اساس تبیین توسعه باید در چارچوب فرایند تحول نظامهای اجتماعی و به‌صورتی چندبعدی تحلیل شود، تحلیلی که توسعه را فرایندی همه‌جانبه تعریف می‌کند که به نظم اجتماعی فراگیرتر منجر می‌گردد.

1. Dani and de Haan
2. North

دستیابی به این صورتبندی فراگیر از فرایند توسعه مستلزم دستیابی به روشی برای سنجش این فرایند در سطح جامعه است. همچنان که توسعه با تحول مفهومی و تحول صورتبندی نظری همراه بوده است، شاخص‌سازی مفهوم توسعه نیز تحولات مهمی را تجربه کرده است. در واقع شاخص‌سازی^۱ یا عملیاتی کردن و سنجش‌پذیر ساختن مفاهیم به واسطه اجتناب‌ناپذیری تقلیل^۲ نهفته در آن، همانقدر که راهگشا و بصیرت آفرین است، می‌تواند آسیب‌زننده نیز تلقی شود. یکی از راه‌های مواجهه با این وضعیت، عبور از شاخصهای تک بعدی و تلاش برای ساخت شاخصهای چندبعدی^۳ بوده است. شاخصهای چند بعدی، شاخصهایی هستند که به جای تأکید بر یک بعد (مانند تمرکز شاخص درآمد سرانه)، ابعاد و زوایای گوناگون پدیده را در ساخت شاخص مداخله داده و از طریق ترکیب بخشها نتایج را ارائه می‌دهند.

در همین دوران، افزایش نگرانیها نسبت به روند روبه‌رشد نابرابری در جهان و اهمیت توجه به بعد توزیعی تحولات توسعه‌ای در جوامع، معرفی شاخصهای جدیدی مانند «شاخص توسعه فراگیر» توسط مجمع جهانی اقتصاد^۴ (کان، ۲۰۱۸) را به دنبال داشته است. این شاخص، نه فقط نسبت به بهبود میانگین دستاوردهای چندبعدی توسعه بلکه نسبت به نحوه توزیع مواهب توسعه در ابعاد گوناگون فردی، گروهی و اجتماعی حساس بوده و تلاش دارد تا تأثیرگذاری فرایندهای توسعه‌ای را در بخشهای مختلف جامعه مورد ارزیابی قرار دهد (رانیار و کانبور، ۲۰۱۰).

در همین راستا به نظر می‌رسد سنجش فراگیری توسعه در اقتصاد ایران، هم از لحاظ ارزیابی وضعیت موجود و هم از لحاظ ایجاد شناخت لازم برای اتخاذ سیاستهای توسعه‌ای

1. Index building	2. Reduction
3. multidimensional indicators	4. inclusive development index
5. World Economic Forum	6. Cann
7. Rauniyar and Kanbur	

مناسب، اهمیت داشته باشد. در واقع اقتصاد ایران، به عنوان اقتصادی با تنوع گسترده قومی، آب و هوایی، منابع طبیعی، پراکندگی نامتوازن جمعیت و همچنین اختلافات گسترده میان برخورداری بخشهای گوناگون آن از مواهب توسعه (تفاوتهای میان شهر-روستا، نقاط مرکزی- مرزی و ...) نیازمند بهره‌گیری از شاخصهایی است که این پیچیدگیها را در تحلیل روندها مداخله دهد.

باتوجه به این مهم، مقاله حاضر ساخت شاخص بومی توسعه فراگیر را مورد توجه قرار داده و تحولات این شاخص را در بازه سالهای پس از انقلاب (۹۵-۱۳۶۰) بررسی کرده است. مقاله حاضر از پنج بخش تشکیل شده است. بخش اول به مبانی نظری و دلایل معرفی مفهوم توسعه فراگیر اختصاص دارد. در بخش دوم پیشینه تحقیق بررسی شده است. بخش سوم روش‌شناسی و روش ده مرحله‌ای ساخت شاخص ترکیبی را توضیح می‌دهد. در بخش چهارم یافته‌های مقاله تشریح شده و در بخش آخر نیز جمع‌بندی و پیشنهادات آمده است.

مبانی نظری

در سه دهه گذشته، تقلیل تحولات رفاهی به رشد و جستجوی رشد سریع و پایدار، توصیه اصلی نهادهای جهانی به کشورهای در حال توسعه بوده است. این هدف‌گیری رشد، اگرچه با خوشبینی نسبت به پیامدهای رفاهی شتاب‌گیری رشد اقتصادی در برخی از کشورهای در حال توسعه همراه بوده است اما وقتی عدم توفیق در رفع فقر (حکیمیان، ۲۰۱۱) یا عدم کاهش نابرابری (علی، ۲۰۰۷) همراه با آن مورد توجه قرار گیرد، جای خود را به نگرانی از سرریز به پایین این رشد در کل جامعه یا بخشهای پایینی آن می‌دهد. به بیان دیگر، وقوع رشد اقتصادی، سرعت یکسان تغییر اقتصادی برای بخشهای گوناگون جامعه و به‌ویژه میزان در برگیری و فرصت بهبود دادن به بخشهای محروم و به حاشیه رانده شده

1. Hakimian
2. Ali

را تضمین نکرده و اصلاً یکسان‌انگاری بهبود رفاه اجتماعی با افزایش میانگین درآمد سرانه کشور (رشد اقتصادی)، غفلتی مهم در لزوم بهبود وضعیت «به حاشیه رانده شده‌ها» در فرایند توسعه به وجود می‌آورد (استراتژی، ۲۰۰۸).

نگاه به تحولات دو دهه اخیر کشورهای منطقه منا^۱ (که ایران را نیز شامل می‌شود)، اهمیت این یافته را بهتر نشان می‌دهد؛ زیرا درحالی‌که برخی مطالعات جهانی از تجربه نرخهای رشد خوب برای اکثر کشورهای این منطقه در دهه اول قرن بیست و یکم خبر می‌دهند، اما وقوع بی‌ثباتی سیاسی (بهار عربی) به‌مثابه نوعی پارادوکس رشد برای این مناطق مطرح شده است (حکیمیان، ۲۰۱۱). درواقع تأکید شده است که «رنسانس آفریقایی» با نرخ میانگین رشد ۶ درصد در دوره ۲۰۰۱-۸ با روند روبه افزایش نابرابری درون و بین کشورها در کاهش معنادار فقر شکست خورده است (جیکا، ۲۰۱۶). به‌صورت مشخص، تونس درحالی پیشگام وقوع انقلابهای عربی شد که نرخ رشد متوسط ۴ درصدی را در یک دهه پیش از آن تجربه کرده بود (حکیمیان، ۲۰۱۶). این پرسش که چگونه این کشورها شاهد فوران نارضایتی از سوی گروه‌هایی از جامعه بودند درحالی‌که رشد اقتصادی در این کشورها نرخهای مثبتی را تجربه کرده، تحقیقات بسیاری را به دنبال داشته است. در این تحقیقات عواملی مانند غیرفقرزدا بودن رشد اقتصادی کشورهای آفریقایی (آرمه و دیگران^۲، ۲۰۱۴) یا غیراشتغال‌زا بودن (عدم ایجاد فرصتهای کار شایسته کافی) رشد اقتصادی کشورهای خاورمیانه (نابلی و آرزکی^۳، ۲۰۱۲) مورد توجه قرار گرفته است، اما آنچه اهمیت دارد این است که تقلیل بررسی تحولات توسعه‌ای جامعه به ردگیری تحولات رشد، درک دقیقی از آنچه در این کشورها در حال رخ دادن بوده و آن تحولی که شهروندان این جوامع در زندگی خود تجربه می‌کردند ارائه نمی‌دهد. این عبارت صندوق بین‌المللی پول که «دوره‌های رشد طولانی‌تر

1. Middle East and North Africa (MENA)

2. Armah

3. Nabli and Arezki

رابطه محکمی با برابری در توزیع درآمد دارد... در افقهای بلندمدت، کاهش نابرابری و حفظ توزیع برابر می‌تواند دو روی یک سکه باشد» (برگ و استری^۱، ۲۰۱۱) را شاید بتوان یکی از برجسته‌ترین نتیجه‌گیریها در باب کاستیهای شاخص رشد در بیان تحولات اجتماعی دانست. براساس یافته‌های بالا، می‌توان جمع‌بندی رهبران کشورهای شرق آسیا مبنی بر اینکه پیگیری رشد باید همراه با «تمرکز بیشتر برای حصول اطمینان از قرار گرفتن فرصتهای اقتصادی خلق شده به وسیله رشد در دسترس همه - به‌ویژه فقرا تا بالاترین حد ممکن - باشد» را از جمله مبانی تغییر مفاهیم رشد و توسعه در یک دهه گذشته و همچنین، معرفی مفاهیم جدیدی مانند «رشد فراگیر» و لزوم توجه به فراگیری در فرایند رشد دانست.

رشد فراگیر اصطلاحی است که با بسط مفهوم رشد فقرزدا^۲ مطرح شد. در رشد فقرزدا، کسب فقرزدایی رشد اقتصادی مورد توجه بود (کاکوانی و پرنیا^۳، ۲۰۰۰) درحالی‌که در رشد فراگیر، نه فقط کسب فقرزدایی رشد بلکه نحوه توزیع مواهب رشد میان همه گروه‌های جامعه مورد توجه است (علی و ژانگ^۴، ۲۰۰۷). به تعبیر دیگر رشد فراگیر رشدی است که هم میانگین فرصتهای در دسترس جامعه (برای بهبود رفاه اقتصادی) و هم چگونگی تقسیم این فرصتها بین جمعیت را مورد توجه قرار دهد (علی و سان^۵، ۲۰۰۷) اما «توسعه فراگیر» مفهوم دیگری است که به دنبال توجه به ابعاد نابرابری در ادبیات متأخر توسعه، مطرح شده است. این مفهوم با دو ممیزه، از ادبیات رایج رشد و توسعه متفاوت می‌شود. تمایز اول مربوط به در برگرفتن ابعاد غیردرآمدی رفاه (به جای تمرکز صرف بر رفاه اقتصادی) است که منجر به تمایز این مفهوم از مفهوم رشد می‌شود. تمایز دوم نیز به تمرکز این مفهوم بر نحوه توزیع دستاوردها در هر یک از این ابعاد (به جای تمرکز صرف بر میانگینها) است که موجب تمایز آن از تلقی رایج از مفهوم توسعه می‌شود (رانیار و کانبور، ۲۰۱۰) فراگیری توسعه

1. Berg and Ostry
4. Ali and Zhuang

2. pro-poor growth
5. Ali and Son

3. Kakwani and Pernia

و نحوه پاسخ به انواع نابرابریها، به‌خصوص آنچه دنی و دیهان (۲۰۰۸) آن را نابرابریهای ساختاری^۱ می‌نامند، یعنی نابرابریهای گروه-بنیادی که مانع تحرک اجتماعی افراد شده و آنها را از دستاوردهای رشد و توسعه محروم می‌سازد، از جمله مسائلی است که در مطالعات توسعه فراگیر مورد توجه قرار گرفته است.

علاوه بر این، در مطالعات رشد (حتی رشد فراگیر) هنوز تمرکز ضمنی بر رشد وجود داشته و به‌ویژه در مدل‌سازیهایی بین کشوری، اهمیت عوامل مختلف (مانند سلامت، آموزش، همبستگی اجتماعی، محیط‌زیست، حکمرانی و ...) از زاویه تأثیرگذاری آنها بر رشد مطرح می‌شود. این مفهوم‌سازی صندوق بین‌المللی پول درباره رشد فراگیر به‌عنوان الگویی که هم درباره سرعت و هم توزیع رشد است (آناند، ۲۰۱۳) رشدگرایی این مطالعات را نشان می‌دهد. این درحالی است که در مطالعات توسعه، هر کدام از ابعاد پیش‌گفته به‌عنوان یکی از لوازم دست‌یابی به زیست سالم مطرح شده است. به تعبیر دیگر در مطالعات توسعه آنها دارای ارزش ذاتی^۲ هستند، نه ارزش ابزاری^۳ (ببینگتون^۴ و همکاران، ۲۰۰۸) این تفاوت تلقی وقتی از زاویه سیاست‌گذاری مطرح شود اهمیت خود را نشان می‌دهد. به‌طور مثال در هنگام سیاست‌گذاری، این پرسش که دولت سرمایه‌گذاری عمرانی (بهبود زیرساختها) یا توسعه آموزش را در اولویت قرار دهد، بسته به ماهیت تحلیل متفاوت خواهد بود. تحلیل برپایه تأثیر زیرساختها و آموزش بر رشد با تحلیل برپایه الزامات احقاق حقوق اساسی و قابلیت‌های شهروندان، الزاماً پاسخ یکسان و سیاستهای مشابهی را به همراه نخواهد داشت.

اما به موازات تحول مفهومی، تحول شیوه سنجش (در جهت پوشش بهتر ابعاد مفهوم) الزامی است. بنابراین با وجود آنکه حسابداری درآمد ملی حدود هفت دهه پیش متولد شده است، اما این حسابداری و شاخص رشد اقتصادی برآمده از آن برای در برگرفتن تحولات

1. Structural Inequalities
3. instrumental value

2. intrinsic value
4. Bebbington

توسعه‌ای ناقص و نابسنده به نظر می‌رسند. یکی از نقاط عطف در کاستی شاخصهای رایج، وقوع بحران ۲۰۰۸ بود. به دنبال این بحران و در پی آن ناخرسندی سارکوزی، رئیس‌جمهور پیشین فرانسه، از توضیح‌دهندگی و واقع‌نمایی رفاهی شاخصهایی مانند درآمد سرانه و دعوت او از برخی اقتصاددانان برجسته برای بازنگری در این شاخصها کمیسیون «اندازه‌گیری عملکرد اقتصادی و پیشرفت اجتماعی»^۱ توسط استیگلتیز، سن و فیتوسی تشکیل شد. آنها بهره‌گیری از شاخصهای چندبعدی^۲ که ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی رفاه را بهتر پوشش دهد توصیه کردند (استیگلتیز^۳ و همکاران، ۲۰۰۹). امروزه بهره‌گیری از شاخصهای چندبعدی برای پوشش تحولات جوامع بسیار مورد توجه قرار گرفته و از آنجا که فراگیری مفهومی چند بعدی است، ساخت شاخص چندبعدی برای آن نیز مورد توجه قرار گرفته است.

پیشینه تجربی

تحقیقات درباره فراگیری رشد و توسعه تنوع گسترده‌ای دارند. این تحقیقات را می‌توان در دو قالب مدل‌سازی کمی (مبتنی بر ارزیابیهای اقتصادسنجی) و شاخص‌سازی (مبتنی بر ساخت شاخص ترکیبی) دسته‌بندی کرد. همچنین از آنجا که مسئله عدم فراگیری رشد، مسئله‌ای است که ثبات سیاسی کشورها یا استمرار رشد را تهدید می‌کند، نهادهای بین‌المللی و محققان ذیل این نهادها، مهم‌ترین نقش را در مطالعات و تحقیقات این حوزه داشته‌اند. در مدل‌سازیهای کمی، مطالعه رابطه نابرابری و رشد (برپایه ساخت توابع خرد به کلان) و سنجش تأثیر تغییر در منابع رشد (با لحاظ نحوه توزیع آن در جامعه) بر رشد در دستورکار

1. "The Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress" (CMEPSP)

2. multidimensional indicators

3. stiglitz

قرار گرفته است. (رجوع کنید علی و سان، ۲۰۰۷؛ آناند و همکاران، ۲۰۱۳؛ ورنی و مارتین^۱، ۲۰۱۶؛ سوریانارایانا^۲، ۲۰۱۳) اما کاستی این تحقیقات در پوشش دادن تنوع سرریزهای رشد و ماهیت پیچیده نابرابری در حوزه‌های گوناگون موجب شده است تا تحقیقات دیگر از رویکرد ساخت شاخص ترکیبی برای سنجش رابطه نابرابری و رشد بهره‌گیری کنند.

در تحقیقات مبتنی بر شاخص‌سازی، سنجش رشد یا توسعه فراگیر از طریق برآورد ابعاد گوناگون صورت گرفته است. در این زمینه بانک توسعه آسیایی (۲۰۱۰) ساخت شاخص رشد فراگیر را با ترکیب ابعاد (۱) رشد، اشتغال بهره‌ور (مولد) و زیرساختهای اقتصادی، (۲) فقر درآمدی و برابری (شامل برابری جنسیتی) (۳) قابلیت‌های انسانی و (۴) حمایت اجتماعی تهیه کرده است. همین بانک (۲۰۱۱) در مطالعه دیگری، رشد فراگیر را برپایه سه بعد (۱) رشد سریع، مؤثر و پایدار؛ (۲) فراگیری اجتماعی و (۳) شبکه تأمین اجتماعی تعریف می‌کند. بانک توسعه آفریقایی (۲۰۱۶) نیز ۵ بعد (۱) رشد اشتغال مولد، فراگیری اجتماعی، برابری فضایی، برابری بین نسلی و فراگیری سیاسی را برای ساخت شاخص رشد فراگیر مورد استفاده قرار داده است. مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۷) نیز از طریق تهیه شاخصی که ۷ حوزه اصلی و ۱۵ زیرحوزه را در بر می‌گیرد، مشارکت اجتماعی جوامع را در فرایند و منافع رشد اندازه‌گیری کرده است. سه بعد اصلی این گزارش عبارتند از (۱) رشد و توسعه؛ (۲) فراگیری؛ و (۳) برابری (نتایج) بین نسلی و پایداری. این گزارش شاخص به دست آمده را «شاخص رشد و توسعه فراگیر» نامیده است. همچنین این نهاد در گزارش دیگری (۲۰۱۸) با برآورد شاخصی مرکب از سه بعد اصلی یعنی رشد و توسعه، فراگیری و برابری بین نسلی در قالب ۱۲ متغیر به برآورد شاخص «توسعه فراگیر ۳» اقدام کرده است.

این گزارشها هر کدام با توجه به رویکرد خود تعدادی از ابعاد توسعه فراگیر را بررسی

1. venini and murtin
2. Suryanarayana
3. Inclusive Development Index (IDI)

کرده‌اند، با این وجود هنوز برخی از ابعاد فراگیری در این گزارشها مورد توجه قرار نگرفته‌اند، به‌طور مثال فراگیری سیاسی (برابری عاملیت) تنها در کار بانک توسعه آفریقایی مورد توجه قرار گرفته است. همچنین این گزارشها بر روندهای کوتاه و میان مدت (حداکثر ۱۰ سال) متمرکز شده و روندهای بلندمدت را مورد توجه قرار نداده‌اند.

در تحقیقات داخلی، مطالعه‌ای که به برآورد توسعه فراگیر به روش تهیه شاخص ترکیبی پرداخته باشد وجود ندارد با این وجود، به مانند تحقیقات خارجی، تحقیقات در زمینه مدلسازی کمی رشد فراگیر با شیوه‌های مختلف انجام شده است (رجوع کنید به صادقی، ۲۰۱۳؛ پروین، ۲۰۱۵، میرجلیلی و همکاران، ۲۰۱۸) این مطالعات نیز در برآورد ابعاد گوناگون فراگیری با کاستیهای مشابه تحقیقات خارجی روبه‌رو بوده‌اند.

باوجود آنکه در مطالعات داخلی مطالعه شاخص توسعه فراگیر وجود ندارد، اما تحقیقاتی که ابعاد رفاه اجتماعی را از طریق شاخص‌سازی دنبال کرده‌اند به شرح زیر هستند:

حسینی و جعفری صمیمی (۲۰۱۰) یک شاخص رفاهی مبتنی بر ترکیب ابعاد مصرف، ثروت، توزیع درآمد و امنیت اقتصادی را در دستور کار قرار داده‌اند، بختیاری و همکاران (۲۰۱۳) با استفاده از روش مشابه تحقیق قبلی، این شاخص را برای منتخبی از کشورهای اسلامی برآورد کرده‌اند. صادقی شاهدانی و همکاران (۲۰۱۲) با تعبیر ابعاد شاخص و تلاش برای تهیه شاخص ترکیبی توسعه انسانی (مبتنی بر آموزه‌های تمدن اسلامی) ابعاد رفاهی - اقتصادی، مذهبی، اجتماعی - فرهنگی، مذهبی - اخلاقی، سیاسی - حکمرانی و علمی - آموزشی را مطالعه کرده و در نهایت کریمی موعاری و براتی (۲۰۱۷) m بررسی نابرابری استانهای ایران را با استفاده از تحلیل شاخص ترکیبی چندبعدی مورد توجه قرار داده‌اند. به نظر می‌رسد ابعاد مختلف فراگیری در شاخصهایی که توسط محققان مختلف در سالهای گذشته در کشور تهیه شده است، مورد توجه قرار گرفته اما این تحقیقات در پرداختن به همه ابعاد توسعه فراگیر با کاستیهایی مواجه بوده‌اند، به‌طور مثال توجه به برابری بین نسلی، برابری

عاملیت (فراگیری سیاسی) و برابری جنسیتی در این تحقیقات یا مورد توجه قرار نگرفته یا اهمیت بالایی به وضعیت آن داده نشده است. در مجموع باوجود توجه به لزوم فراگیری در یک دهه گذشته در تحقیقات داخلی و خارجی، هنوز کاستیهایی در پوشش همه ابعاد فراگیری (از جمله ابعاد سیاسی، زیست‌محیطی و اجتماعی) و نیز ابعاد مختلف نابرابری (نابرابری فرصت، پیامد و عاملیت) وجود دارد. در تحقیق حاضر تلاش شده است تا با بسط محدوده زمانی ساخت شاخص، تطبیق مؤلفه‌ها و گویه‌های ساخت شاخص با ویژگی‌ها و داده‌های در دسترس در ایران و نیز با بهبود نحوه ترکیب ابعاد، شاخص را بومی ساخته و ارزیابی دقیق‌تری نسبت به پیمایشهای بین‌المللی از وضعیت فراگیری توسعه در ایران ارائه دهد.

روش

شاخص ترکیبی به شاخصی کمی اطلاق می‌شود که از ترکیب شاخصهای منفرد گوناگون به دست می‌آید؛ به نحوی که در روند ساخت آن، شاخصهای منفرد براساس الگویی نظری و با محوریت مفهومی چندبعدی، انتخاب، ترکیب و تجمیع می‌شود (گای، ۲۰۰۷). «شاخصهای ترکیبی آ» آنچنان که استیگلیتز و همکاران (۲۰۰۹) به‌عنوان «یک داشبورد منتخب آ» توصیف‌اش کرده‌اند تعداد زیادی از شاخصها را به یک عدد یا نمره واحد انتقال داده و امکان مقایسه عملکرد هر کشور را در طول ابعاد مختلف فراهم می‌سازد. ساخت شاخص ترکیبی همچنین نیازمند رعایت اسلوب علمی و تناسب با متغیرهای مورد مطالعه است. در زمینه رویکرد علمی ساخت شاخص ترکیبی، محققان مختلف بسته به اهداف و ماهیت تحقیق خود الگوهای مختلفی را پیشنهاد داده‌اند اما جامع‌ترین

1. Gaye
2. composite Indicator
3. an eclectic dashboard

روش‌شناسی برای ساخت شاخص ترکیبی را سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (۲۰۰۸) با عنوان «راهنمای ساخت شاخصهای ترکیبی» ارائه داده است که در ادامه مراحل ساخت شاخص ترکیبی توسعه فراگیر با توجه به دستورالعمل یاد شده تشریح می‌شود.

متغیرهای تحلیل

انتخاب ابعاد، مؤلفه‌ها و متغیرهای تحلیل با مبنا قرار دادن سه رویکرد ساخت شاخص ترکیبی توسعه فراگیر (حکیمیان، ۲۰۱۶؛ ری و ایندی، ۲۰۱۲؛ کان، ۲۰۱۸) صورت گرفته است. ابعاد و مؤلفه‌های این سه تحقیق در جدول (۱) تشریح شده است.

جدول (۱) مقایسه ابعاد و مؤلفه‌های تحقیقات ساخت شاخص توسعه فراگیر

مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۸)	بانک توسعه آفریقایی (۲۰۱۶)	بانک توسعه آسیایی (۲۰۱۱)	
رشد و توسعه	رشد	اقتصادی	بعد ۱: رشد و بسط فرصتهای اقتصادی
	نیروی کار و اشتغال		- رشد اقتصاد و اشتغال - داراییهای زیرساختی کلیدی
فراگیری	سلامت و ترکیب جمعیتی	اجتماعی	بعد ۲: مشارکت اجتماعی برای تضمین دسترسی برابر به فرصتهای اقتصادی
	جنسیت		- دسترسی و بهره‌گیری از آموزش و سلامت
	همبستگی اجتماعی	فضایی	- فرصت و برابری جنسیتی - دسترسی به امکانات و خدمات زیرساختی اساسی
برابری و پایداری بین نسلی	محیط زیست	زیست محیطی	بعد ۳: خدمات تأمین اجتماعی
	حکمرانی	سیاسی	حکمرانی خوب و نهادها

توسعه فراگیر همچنان که در بخشهای قبل تعریف شد، توسعه‌ای است که ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و سیاسی را در بر گرفته و به نحوه توزیع آن در سطوح فردی، گروهی و اجتماعی نیز حساس باشد. بر این اساس در تحقیق حاضر برای پوشش ابعاد توسعه فراگیر از ۵ بعد کار بانک توسعه آفریقای (۲۰۱۶) استفاده شده است. این ۵ بعد، برای در بر گرفتن سه محور اصلی پیشرفت اجتماعی یعنی الف) نیازهای اولیه انسانی (تغذیه، آب و سلامت، پناهگاه و ایمنی شخصی)، ب) رفاه (دسترسی به دانش، دسترسی به اطلاعات، سلامت و پایداری اکوسیستم) و ج) فرصت (حقوق فردی، آزادی و انتخاب فردی، رواداری و فراگیری و دسترسی به آموزش پیشرفته) طراحی شده‌اند. همچنین این ۵ بعد، به ۱۰ مؤلفه تقسیم شده‌اند که به شرح زیر است:

توسعه اقتصادی (بهبود میانگین رفاه): شامل سه مؤلفه رشد اقتصادی، اشتغال و زیرساخت است. این سه مؤلفه نحوه افزایش (میانگین) رفاه در سطح جامعه، نحوه توزیع فرصتهای افزایش رفاه (برابری فرصت) و نحوه توزیع جغرافیایی دسترسی به این فرصتها (زیرساختها) را در سطح جامعه بررسی کرده است. این بعد، افزایش میانگین رفاه به علاوه سطح برابری فرصتها را مورد سنجش قرار می‌دهد.

توسعه اقتصادی (توزیع رفاه): شامل سه مؤلفه رفع فقر و کاهش نابرابری است. این بعد کیفیت توزیع رفاه (برابری پیامدها) را در سطح جامعه و نحوه برخورداری گروه‌های مختلف از رفاه حاصل از رشد را مورد بررسی قرار می‌دهد.

توسعه اجتماعی (ابعاد غیردرآمدی رفاه): شامل مؤلفه‌های آموزش، سلامت و همبستگی اجتماعی. این بعد، نحوه توسعه ابعاد غیردرآمدی رفاه را مورد بررسی قرار می‌دهد. نحوه توزیع و دسترسی به این مؤلفه نیز در محاسبه شاخص لحاظ شده است.

توسعه پایدار (توزیع بین نسلی رفاه): نحوه ارتباط با محیط‌زیست، به‌ویژه از زاویه

فراگیری بین نسلی (برابری بین نسلی) در اینجا مورد توجه قرار گرفته است.

توسعه سیاسی (برای صدا و عاملیت): یکی از مهم‌ترین جنبه‌های توسعه فراگیر، قابلیت شهروندان برای ابراز نظر و مشارکت در سیاست‌گذاریها و تصمیمات دولتی است، در این بخش، وضعیت حکمرانی و به‌خصوص برابری عاملیت برای اقلیتها مورد توجه قرار گرفته است.

تحقیق حاضر کار بانک توسعه آفریقایی (۲۰۱۶) را با انجام نوآوریهای زیر تکمیل کرده است:

۱. بسط دامنه زمانی پژوهش: دامنه مورد بررسی بانک توسعه آفریقایی دوره‌ای ده‌ساله (۲۰۱۰-۲۰۰۰) است درحالی‌که تحقیق حاضر بازه به مراتب گسترده‌تری را در بر گرفته (۲۰۱۶-۱۹۸۱) و امکان مقایسه روندها را در بازه گسترده‌تری ایجاد می‌کند.

۲. تغییر ابعاد شاخص: با توجه به اینکه تفاوت‌های فضایی و جنسیتی جزء مؤلفه‌های توزیعی (زیرگروه‌های اجتماعی) هستند در تحقیق حاضر جنسیت یا توزیع فضایی به‌عنوان یک بعد شاخص محسوب نشده‌اند بلکه در ذیل هر کدام از ابعاد (مانند درآمد، آموزش، سلامت و ...) نحوه توزیع در این زیرگروه‌ها هم مورد توجه قرار گرفته است. به تعبیر دیگر هرکدام از ابعاد درآمدی و غیردرآمدی شاخص حاضر، میزان نابرابری در برخورداری اقلیت‌های جنسی، قومی و مذهبی از این ابعاد را پوشش می‌دهند. در تحقیق حاضر این زیرگروه‌ها شامل چهار حوزه زیر است:

- نابرابریهای جغرافیایی (نابرابریهای شهر/روستا و نابرابریهای استانی)

- نابرابریهای جنسیتی (وضعیت زنان)

- نابرابریهای قومی و مذهبی

- نابرابریهای نسلی (جوانان)

۳. تغییر روش نرمال‌سازی داده‌ها: این تحقیق از رویکرد حداقل - حداکثر^۱ برای نرمال‌سازی استفاده می‌کند که امکان بررسی روندها در طول دوره مطالعه را بدون ارجاع به عملکرد دیگر اقتصادها فراهم ساخته و شاخصی بومی فراهم می‌آورد که بهترین عملکرد طی این دوره را مرجع ارزیابی روند یک دوره می‌سازد. این نحوه ارزیابی معیار خوبی برای قضاوت درباره پیشرفت و اینکه آیا از منظر توسعه فراگیر پیشرفت داشته‌ایم یا نه فراهم می‌سازد.

۴. تمرکز بر پیامدها^۲ به جای فرایندها^۳: در شاخص‌سازی بر اساس فرایند، میزان هزینه دولت در به‌ویژه ابعاد غیردرآمدی به‌عنوان متغیر واسطه‌ای که می‌تواند بر دستاوردهای آن حوزه مؤثر باشد مورد توجه قرار گرفته اما تحقیق حاضر برخلاف رویکرد بانک توسعه آفریقایی و بانک توسعه آسیایی صرفاً بر خود خروجیها (مثلاً افزایش امید به زندگی) متمرکز شده است. درواقع این تحقیق صرفاً اشتغال و زیرساخت را دو متغیر واسطه‌ای مؤثر بر دستاوردها تلقی کرده، درحالی‌که در سایر موارد پیامدها مورد توجه بوده است.

انتخاب داده

برای تحلیل مؤلفه‌های تحقیق، از پایگاه‌های داده‌های جهانی (بانک جهانی^۴، مرکز حفظ محیط‌زیست^۵، مرکز صلح نظام‌مند^۶ و خانه آزادی^۷)، پایگاه داده‌های مرکز آمار (سالنامه‌های آماری و سرشماریها از ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۵) و نیز داده‌های بانک مرکزی استفاده شده است. با تلخیص داده‌های مختلف، در مجموع ۱۱۶ متغیر برای دوره مورد نظر گردآوری شد که سپس با حذف متغیرهایی که دارای تعداد زیادی داده‌های گم‌شده بودند^۸، ۴۸ متغیر به دست آمد که با حذف متغیرهای مشابه (جلوگیری از محاسبه چندباره یک متغیر) ۲۴ شاخص به

1. Min-Max	2. Outcomes	3. Processes
4. databank.worldbank.org	5. World Environment Center	6. Polity IV Project
7. freedom house		

۸. بسیاری از شاخصهای توسعه‌ای برای پیش از ۱۹۹۰ وجود ندارند

دست آمد. جدول (۲) این شاخصها را نشان داده است.

جدول (۲) ابعاد، مؤلفه‌ها و متغیرهای تحقیق

متغیر	مؤلفه	بعد	
درآمد سرانه داخلی (دلار ثابت ۲۰۱۰)	رشد	اقتصادی (ایجاد فرصت)	
رشد درآمد سرانه (درصد سالانه)			
بیکاری کل (جمعیت ۱۰ سال و بیشتر)	اشتغال		
نرخ مشارکت			
نرخ حوادث کار به بیمه‌شدگان اصلی (به ازای هر ۱۰۰ نفر)			
سرانه راه کشور	زیرساخت و دسترسی به آن		
پراکندگی (ضریب تغییرات) راه در کشور			
شاخص تورم	فقر		اقتصادی (توزیع فرصت)
نسبت هزینه غیرخوراکی (بجز بهداشت و اجاره) به خوراکی (مناطق شهری)			
بار تکفل			
ضریب جینی (بانک مرکزی)			
سهم ده درصد ثروتمندترین به ده درصد فقیرترین (بانک مرکزی)	نابرابری درآمدی		
پراکندگی (ضریب تغییرات) ظرفیت سرانه سینماها			
سرانه تخت در کشور	سلامت	اجتماعی	
ضریب تغییرات (پراکندگی) پزشک عمومی در استانها			
نرخ دانش آموز به معلم، ابتدایی	آموزش		
نرخ دانش آموز به معلم، متوسطه			
قتل (سرانه کشوری - به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر)	همبستگی اجتماعی		
خودکشی (سرانه شهری - به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر)			

متغیر	مؤلفه	بعد
انتشار CO2	حفاظت محیط‌زیست	محیط‌زیست
مساحت آتش سوزی مراتع و جنگلها (به کل مناطق تحت نظارت سازمان محیط‌زیست)		
سهم کرسیهای اشغال شده به وسیله زنان در پارلمان	حکمرانی	سیاسی
شاخص آزادی خانه آزادی		
وضعیت سیاسی		

نحوه جایگزین کردن داده‌های مفقود

باتوجه به اینکه افتادگی و فقدان داده‌ها یکی از مشکلات رایج در تهیه شاخصهای ترکیبی است، روشهای مختلفی برای جایگزین کردن داده‌های مفقود وجود دارد. باتوجه به ماهیت داده‌ها، دو روش حذف و جایگزینی مورد استفاده قرار گرفت. در متغیرهایی که با داده‌های گم شده زیاد روبه‌رو بودند، روش حذف و در متغیرهایی که تعداد کمی داده گم‌شده داشتند، با استفاده از رگرسیون داده‌ها، داده‌های گم‌شده جایگزین شدند.

نحوه نرمال سازی

باتوجه به اینکه در شاخصهای چندبعدی، متغیرهایی با مقیاسهای متفاوت با یکدیگر ترکیب می‌شوند، بی‌مقیاس‌سازی داده‌ها پیش از تجمیع اهمیت می‌یابد. در تحقیق حاضر، باتوجه به موضوع بررسی روند متغیرهای یک کشور، روش حداقل- حداکثر مورد استفاده قرار گرفته است. این روش داده‌ها را برحسب بهترین و بدترین عملکرد در طی دوره به اعدادی بین صفر و یک تبدیل می‌کند. همچنین این روش فاصله عملکرد هر دوره را نسبت به نقاط اوج و کف، به‌صورت خطی برآورد می‌کند. از جمله تفاوت‌های این روش با روش

استانداردسازی (تقسیم فاصله از میانگین بر انحراف معیار) این است که در آن روش اعدادی که فاصله بیشتری از میانگین دارند، بیشتر از بقیه خواهد بود (عملکرد بسیار خوب یا بسیار بد را با بیش برآوردی همراه می‌سازد).

فرمول دوم برای معکوس کردن نتایج مؤلفه‌هایی مانند فقر است.

$$z_i = (x_i - x_{\min}) / (x_{\max} - x_{\min})$$

$$z_i = 1 - (x_i - x_{\min}) / (x_{\max} - x_{\min})$$

تحلیل کیفیت داده‌ها

پس از نرمال‌سازی و پیش از ادامه مراحل و محاسبه شاخص، باید تحلیلی اکتشافی برای بررسی روابط بین داده‌ها صورت گیرد. به دلیل تأثیرگذاری وزن‌دهی در نحوه ارزیابی داده‌ها، در این بخش با استفاده از ماتریس همبستگی پیرسون ساختار روابط متغیرها بررسی شده است.^۱ این ماتریس براساس مقایسه‌های زوجی متغیرها بنا شده و نتیجه آزمون به صورت یک ماتریس مثلثی به دست می‌آید که میزان شباهت تغییرات متغیرها با یکدیگر را به دست می‌دهد.

$$\rho(X,Y) = r_{xy} = \text{COV}(x,y) / \sigma_x \sigma_y$$

نتیجه آزمون همبستگی پیرسون در جدول (۳) آمده است.^۱ همبستگی بالا میان متغیرها (بالا تر از ۰.۷) در این جدول به صورت پررنگ مشخص شده است.^۲ همچنانکه در این جدول مشخص است، برخی حوزه‌ها مانند ضریب جینی و نسبت دهک ثروتمند به دهک فقیر، یا نسبت هزینه غیرخوراکی خانوار شهری و بار تکفل یا قتل و خودکشی دارای رابطه قوی با یکدیگر بوده و این احتمال هست که بتوان هر کدام از این زوج متغیرها را معرف یک پدیده

۱. در بررسی همبستگی پیرسون، وزن همه متغیرها با یکدیگر مساوی فرض می‌شود.

۲. جدول (۳) در قسمت پیوستها قرار دارد.

۳. متغیرهایی که سطوح بسیار بالایی از همبستگی داشتند (بیشتر از ۰/۹) از مدل حذف شده‌اند.

دانست. در اینجا برای رعایت اثر، وزن آن بخش بین این پدیده‌ها تقسیم شده است.

نحوه تجمع و وزندهی

تجمع و وزندهی از مهم‌ترین مراحل ساخت شاخصهای ترکیبی هستند. روشهای مختلفی برای وزندهی متغیرها وجود دارد اما یکی از پرکاربردترین روشهای تجمع در ساخت شاخصهای ترکیبی بکارگیری روش وزن برابر است. این روش هنگامی که اجماعی بر سر وزن مطلوب هر یک از زیربخشها وجود ندارد اتخاذ شده و مزیت آن پرهیز از قضاوت شخصی در وزندهی به متغیرهاست (کمیسون^۱، ۲۰۰۸). در مطالعه بانک توسعه آفریقایی (۲۰۱۶) و مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۸) نیز از این روش استفاده شده است. جدول (۴) وزن هر یک از زیربخشها را ارائه می‌دهد^۲.

بعد از وزندهی، شاخصها باید با یکدیگر تجمع شود، دو شیوه تجمع هندسی (قابلیت جانشینی ناقص یک بعد به وسیله بعد دیگر) و شیوه تجمع حسابی (قابلیت جانشینی کامل یک بعد به وسیله بعد دیگر) برای تجمع مطرح است. در تحقیق حاضر تجمع حسابی مورد استفاده قرار گرفته است که اجازه می‌دهد عقب ماندگی در یکی از زیربخشهای شاخص، بوسیله بهبود در بخش دیگری جبران شده و عملکرد کلی دوره‌ها بیشتر قابل مقایسه گردد. مدل جبری تحقیق به شرح زیر است:

$$\begin{aligned} \text{IDI} = & 0.05Y + 0.05YPG + 0.033UE + 0.033LP + 0.033LH + 0.05RO + 0.05RV + 0.025INF \\ & + 0.025CC + 0.025CINV + 0.025BU + 0.05GN + 0.05GUP + 0.02BE + 0.0PPHV + 0.05P \\ & \text{TPR} + 0.05PTME + 0.05MUR + 0.05CO2 + 0.05UF + 0.033WEL + 0.033FRI + 0.033PO \end{aligned}$$

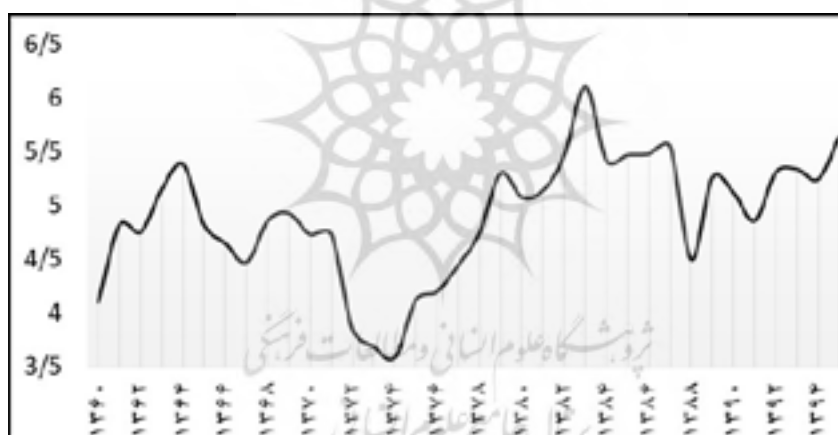
1. Commission

۲. جدول (۴) در قسمت پیوستها قرار دارد.

یافته‌ها

وضعیت شاخص توسعه فراگیر در نمودار (۱) آمده است. این نمودار نشان می‌دهد که وضعیت توسعه فراگیر در طول بازه ۹۵-۱۳۶۰ بهبود یافته است. با وجود این، نتایج نشان دهنده این نکته است که از منظر فراگیری، روند پیشرفت شاخص در یک دهه اخیر با شوکهای سختی روبه‌رو شده و هنوز به جایگاه قبلی باز نگشته است. همچنین، تنها کمی بیش از نیمی از دستاوردهای کل دوره در پایان دوره وجود داشته، یعنی دستاوردهای توسعه‌ای بازه مورد مطالعه برگشت‌پذیر بوده و این دستاوردها را نمی‌توان پایدار و در حال بهبود مستمر همه بخشهای جامعه از مواهب توسعه دانست.

شکل (۱) نمودار وضعیت شاخص توسعه فراگیر در ایران (۹۵-۱۳۶۰)

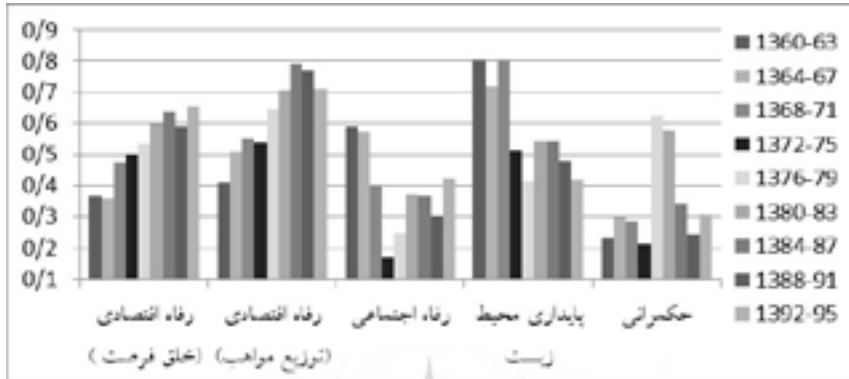
توسعه فراگیر در برشهای چهارساله

برخی نوسانات سالانه شاخص، ناشی از تحولات مقطعی و گذرا هستند، برای پرهیز از تأثیرگذاری این نوسانات در نتیجه‌گیری، معمولاً بهره‌گیری از برشهای چندساله در ساخت

شاخصهای ترکیبی مورد توجه قرار می‌گیرد که حاوی پاسخ سیاست‌گذاران به روندهای تجربه شده و فرصت زمانی برای پدیدار شدن آثار سیاستهای اتخاذی است. در بیشتر این تحقیقات از بازه‌های پنج‌ساله به‌عنوان دوره زمانی که روندهای میان مدت را نشان می‌دهد استفاده شده است. در تحقیق حاضر از برشهای چهارساله استفاده شده است، این انتخاب با توجه به روند تحولات در کشور انجام شده است، تغییرات دولتها در بازه‌های چهارساله، هماهنگی این دوره‌های تحول سیاسی با تحولات مهمی مانند پایان جنگ (۱۳۶۷)، دوره دوم رونق نفتی (۸۷-۱۳۷۹) و توافق ژنو (دی ۱۳۹۲) و کاهش تحریمها را می‌توان از جمله دلایل این انتخاب ذکر کرد. این برش، با توجه به وجود بعد سیاسی در برآورد شاخص، تحلیل روندها از منظر تحولات اقتصاد سیاسی را ممکن می‌سازد.

نمودار (۲) وضعیت ابعاد توسعه فراگیر را در دوره‌های چهارساله (تغییرات قوه مجریه) نشان می‌دهد. چندان که در این دوره‌ها مشخص است، وضعیت اقتصاد ایران از منظر بهبود خلق فرصتهای اقتصادی (افزایش درآمد سرانه و رشد اقتصادی، افزایش اشتغال و بهبود زیرساختها) با روندی صعودی همراه بوده است، هر چند که با پایان دوره رونق نفتی (۱۳۸۷) و وقوع تحریمها این روند متوقف شده است. نتایج نشان می‌دهد که در بازه پس از ۱۳۹۲، شرایط به پیش از وقوع تحریمها برگشته و با روند ملایمی در حال بهبود بوده است. درباره این نتیجه‌گیری باید با احتیاط برخورد کرد زیرا به ویژه در دو حوزه رشد و اشتغال، با برخی ملاحظات آماری روبه‌رو هستیم. در مورد اشتغال، در سالهای پس از ۱۳۸۴ تعریف بیکاری تغییر کرده و به‌طور مثال در سالهای اخیر شاخصی با عنوان «اشتغال ناقص» به شاخصهای بازار کار افزوده شده است که در اینجا به دلیل عدم پوشش این شاخص در کل دوره مورد بررسی، سهم آن محاسبه نشده است. در مورد دیگر شاخصها نیز ملاحظات آماری وجود دارد البته با توجه به آنچه آن کروگر از آن با عنوان «حسابداری خلاق» یاد می‌کند. (کروگر، ۱۹۹۲) در ارزیابی بهبود روندها باید با احتیاط قضاوت کرد.

شکل (۲) نمودار وضعیت زیرشاخصهای توسعه فراگیر

در مورد نحوه توزیع مواهب اقتصادی (رفع فقر و کاهش نابرابری) بهبود توزیع مواهب در سه دوره اول که همزمان با اجرای سیاستهای تعدیل و اولویت رشد بر توزیع بوده، متوقف شده است. سه دوره بعدی شاهد بهبود توزیع مواهب بوده اما همزمان با پایان رونق نفتی و وقوع تحریمها، دستاوردها در این حوزه به روندی نزولی دچار شده است. نتیجه دیگر اینکه با وجود اجرای سیاستهای توزیعی مانند هدفمندی یارانهها در انتهای دهه ۸۰ شمسی، تأثیر آنها بر فقر و بهبود رفاه نامشخص است. از منظر متغیرهای اجتماعی که شامل سلامت، آموزش و همبستگی اجتماعی (کاهش جرائم و آسیبهای اجتماعی) است، برخلاف انتظار، روند شاخص نسبت به ابتدای دوره بهبود نیافته است. در واقع علیرغم بهبودها در حوزههای آموزش و سلامت، مقصر اصلی روند نزولی، افزایش مستمر آسیبهای اجتماعی (کاهش همبستگی اجتماعی) است. در واقع یافتهها نشان می‌دهد که همزمان با وقوع تحریمها، رفاه و به‌ویژه همبستگی اجتماعی با تهدیدات جدی مواجه شده است.

دیگر یافته مهم تحقیق، شناسایی روندهای مخاطره‌آمیز تخریب توسعه پایدار است. روند حفظ محیط‌زیست در تمام دوره به شدت نزولی بوده و تداوم این روند از بیش از سه دهه قبل تاکنون، باید به مثابه زنگ خطر جدی برای سیاست‌گذاران تلقی شود. دست آخر در زمینه حکمرانی نیز صرفنظر از محدودیت داده‌ها برای ترسیم درست عملکرد، روند کلی شاخص از بهبود کلی در عملکرد این حوزه حکایت ندارد. به نظر می‌رسد کیفیت حکمرانی در این دوره با بهبود پایداری همراه نبوده است.

مؤلفه‌های تأثیر گذار

جدول (۵) ماتریس همبستگی میان مؤلفه‌های تحقیق با یکدیگر و با شاخص توسعه فراگیر را نشان می‌دهد.^۱ براساس یافته‌های این جدول، رشد اقتصادی همبستگی معناداری با (رفع) فقر، اشتغال و شاخص توسعه فراگیر در ایران دارد (معمولا همبستگی کمتر از ۰.۳ را به‌عنوان همبستگی ضعیف (بی معنا)، همبستگی بین ۰/۳ و ۰/۷ را همبستگی متوسط (معنادار)، همبستگی بین ۰/۷ و ۰/۹ را همبستگی قوی و بیشتر از ۰/۹ را همبستگی بسیار قوی می‌نامند). این درحالی است که مؤلفه‌های (رفع) فقر و آموزش بیشترین همبستگی را با شاخص توسعه فراگیر داشته و رشد اقتصادی در رتبه سوم همبستگی قرار دارد. (رفع) فقر همچنین همبستگی بسیار زیادی با اشتغال دارد و نشان می‌دهد که پیوند معنادار رشد، اشتغال و فقرزدایی در دوره مورد بررسی برقرار بوده است. این بررسی البته به معنی علیت نیست اما همچنین می‌تواند مبنایی برای بررسی‌های بیشتر در زمینه رابطه تأثیر سیاست‌های فقرزدا و اشتغال‌زا بر رشد و توسعه فراگیر باشند.

اما به نظر می‌رسد که رشد اقتصادی با کاهش همبستگی اجتماعی و پایداری همراه بوده است. تخریب محیط‌زیست (تضییع حقوق نسل‌های آتی) و افزایش آسیب‌های اجتماعی

۱. جدول (۵) در پیوست قرار دارد.

افزایش تضییع حقوق شهروندان) می‌تواند بیانگر آن باشد که توزیع مواهب توسعه به نوعی غیرمشارکتی صورت گرفته و به تولید تضاد منجر شده است، تضادهایی که چرخه خشونت را به دنبال داشته‌اند. خشونت‌ها که وقتی متوجه دیگری است افزایش قتل عمد را به دنبال دارد اما هنگامی که فرد آن را متوجه خود می‌کند به شکل خودکشی ظاهر می‌شود. البته تحلیل دقیق روند این دو متغیر در حیطه جامعه‌شناسی می‌گنجد، اما افزایش این دو متغیر در طول دوره بررسی می‌تواند شاهدی بر جامعه‌ای از هم گسیخته خشونت‌زده تلقی گردد که برپایه آن می‌توان رشد اقتصادی ایران را دارای فراگیری پایین دانست. به‌خصوص از منظر ملاحظات توسعه، همبستگی منفی رشد با این دو شاخص نیازمند تحقیقات بیشتر است.

سنجش استحکام مدل (تحلیل حساسیت)

در انتها برای سنجش استحکام لازم است تا حساسیت نتایج نسبت به انتخابهای محقق در مراحل تحقیق بررسی شود. در این زمینه بخش وزن‌دهی و تجمیع مهم‌ترین بخش محسوب شده و در ادامه آزمون حساسیت برای این بخش انجام شده است. در جدول (۶) سناریو فعلی وزن‌دهی و دو سناریو جایگزین معرفی شده است.

جدول (۶) ترکیبهای مختلف وزن‌دهی و تجمیع متغیرها

سناریو برابری گرا	سناریو رشدگرا	سناریو فعلی	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی پژوهش بعد
۰/۲	۰/۵	۰/۳	خلق فرصتهای اقتصادی (رشد اقتصادی، اشتغال، زیرساخت)
۰/۲	۰/۲	۰/۲	توزیع مواهب اقتصادی (رفع فقر، کاهش نابرابری)
۰/۲	۰/۲	۰/۳	بهبود رفاه اجتماعی (سلامت، آموزش، همبستگی اجتماعی)
۰/۲	۰/۰۵	۰/۱	پایداری
۰/۲	۰/۰۵	۰/۱	حکمرانی

همچنان که در جدول (۶) مشخص است، سناریو رشدگرا وزن بیشتری به رشد (رشد همراه با اشتغال) نسبت به سایر متغیرها داده و ضریب اهمیت پایینی برای ابعاد پایداری و حکمرانی قائل می‌شود، در مقابل سناریو برابری‌گرا، تأکید یکسان بر همه بخشها را در بر دارد.

جدول (۷) روند تحولات شاخص توسعه فراگیر با تغییر اوزان مؤلفه‌ها

۱۳۶۰-۱۳۶۵	۱۳۸۸-۹۱	۱۳۷۴-۷۷	۱۳۷۰-۷۳	۱۳۷۱-۷۹	۱۳۷۲-۷۵	۱۳۷۸-۷۱	۱۳۸۰-۷۱	۱۳۸۱-۷۱	سناریو رشدگرا
%۱۰	%۱۰	%۹	%۵	%۶	%۱۲	%۰	-%۷	-%۸	
-%۷	-%۳	-%۲	%۳	%۵	%۱	%۴	%۲	%۲	سناریو برابری‌گرا

جدول (۷) نشان می‌دهد که سناریو رشدگرا موجب افزایش برآورد شاخص برای دوره‌های اخیر می‌شود. این درحالی است که در سناریو برابری‌گرا شاخص به دست آمده تا ۷ درصد کاهش خواهد یافت. این نتیجه بیانگر آن است که:

- اولاً تأکید بر رشد، موجب بیش برآوردی در شاخص توسعه فراگیر خواهد شد.
- ثانیاً تأثیر وزن‌دهی بر نتایج در دوره‌های اخیر نسبت به گذشته بیشتر شده است آنچنان که تأکید بر رشد یا عوامل دیگر تا نزدیک به ۲۰ درصد تفاوت در نتیجه ایجاد خواهد کرد. از این رو نتیجه‌گیری در زمینه شاخص توسعه فراگیر، باید با احتیاط همراه باشد.

بحث

پیدایش شاخصهای چندبعدی در اقتصاد توسعه از جمله پیامدهای ناخرسندی از میزان واقع‌نمایی شاخصهای رایج مانند درآمد سرانه در زمینه توضیح وضعیت رفاهی جوامع بوده است. این احساس که شاخصهای رایج (از جمله رشد اقتصادی و سطح درآمد سرانه)، روند تحولات واقعی جوامع و سطح رفاه آنها را به درستی نشان نمی‌دهد، زمینه‌ساز رواج شاخصهای چند بعدی به‌عنوان راه بدیل کسب اطلاعات بیشتر درباره وضعیت رفاه و نحوه توزیع آن در درون کشورها بوده است. به‌ویژه این احساس که تمرکز شاخصهای مرسوم بر میانگین دستاوردها، اطلاعات مهمی را درباره نحوه بهره‌مندی بخشهای گوناگون جامعه (از جمله اقلیتهای قومی، مذهبی، جنسی و...) از این مواهب را از دایره تحلیل بیرون می‌گذارد، موجب معرفی شاخصهایی از جمله شاخص توسعه فراگیر شده است.

شاخص توسعه فراگیر، از جمله شاخصهای چندبعدی است که برای سنجش رابطه نابرابری و توسعه در یک دهه اخیر مطرح شده‌اند. این شاخص با دو ویژگی یعنی دربرگرفتن ابعاد غیردرآمدی رفاه و پوشش دادن نحوه توزیع رفاه در میان افراد و گروه‌ها از شاخصهای رشد و توسعه متمایز می‌گردد.

در تحقیق حاضر، شاخص توسعه فراگیر برای ایران در بازه سالهای ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۵ برآورد شده است. نتایج این شاخص که در ۵ بعد، ده مؤلفه و ۲۴ متغیر ساخته شده است نشان داد که وضعیت توسعه فراگیر در ایران در طی دوره یادشده بهبود یافته است.

البته این نتایج همچنین نشان می‌دهند که دستاوردهای توسعه‌ای این دوره پایدار نبوده و روند بهبود توسعه فراگیر در ایران در یک دهه گذشته متوقف شده است. با دقت در ابعاد تحقیق می‌توان نتیجه گرفت که در توزیع مواهب اقتصادی (رفع فقر و کاهش نابرابری)، رفاه اجتماعی (سلامت، آموزش و همبستگی اجتماعی) و پایداری (حفظ محیط‌زیست) روندهای

یک دهه گذشته به تدریج نزولی شده‌اند. بر همین اساس روندهای به دست آمده حاکی از تخریب جدی محیط‌زیست و افزایش آسیب‌های اجتماعی است. یعنی رشد اقتصادی به قیمت تضییع حقوق نسل‌های آتی (کاهش برابری بین نسلی) و تضعیف همبستگی اجتماعی (کاهش برابری اجتماعی) به دست آمده است.

یافته‌های تحقیق حاضر همچنین با یافته‌های بانک توسعه آفریقایی (حکیمیان، ۲۰۱۶) درباره تغییر فراگیری توسعه در ایران و دیگر کشورهای نفت‌خیز منطقه منا در دوره رونق نفتی (۸۷-۱۳۷۹) بحث کرد. بر این اساس، در طول دوران رونق نفتی، کشورهای نفتی منطقه منا، با کاهش کاهش شاخص رشد فراگیر روبه‌رو شده‌اند.

بر این اساس به نظر می‌رسد برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران باید توجه جدی‌تری به تبعات اجتماعی و زیست‌محیطی سیاستها و برنامه‌های توسعه داشته باشند. همچنین به نظر می‌رسد علی‌رغم آنکه رشد اقتصادی جایگاه مهمی برای دستیابی به دیگر اهداف توسعه در اختیار داشته و در هر استراتژی توسعه، طراحی سازوکارهایی برای بهبود رشد اقتصادی از جایگاه مهمی برخوردار است، تمرکز بر رشد، بدون توجه به پیوندهای آن با اشتغال و فقر، دستاوردهای کمی در زمینه دستیابی به رشدی فراگیر به دنبال خواهد داشت. پیشنهاد می‌گردد سه ضلعی رشد، اشتغال و فقر در مرکز هر استراتژی رشد برای آینده اقتصاد ایران قرار گیرد.

دست آخر اینکه به نظر می‌رسد بهبود کیفیت حکمرانی، پیوند معناداری با دیگر حوزه‌های توسعه فراگیر دارد چندان که بهترین دوره توسعه فراگیر در ایران، همزمان با بهبود نمره حکمرانی به دست آمده است. بنابراین بهبود حکمرانی یک عنصر ضروری برای فراگیرتر کردن توسعه در ایران کنونی است، مسئله‌ای که می‌تواند دستورکاری برای مطالعات بیشتر باشد.

جدول (۴) ماتریس همبستگی میان متغیرهای شاخص ترکیبی

	درآمد سرانه	رشد درآمد سرانه	بیکاری کل	نرخ مشارکت	نرخ حوادث کار	سرانه راه کشور	پراکندگی راه در کشور
درآمد سرانه	۰۰/۱	۲۷/۰	۴۲/۰	۱۹/۰	۵۰/۰	۶۸/۰-	۵۱/۰
رشد درآمد سرانه		۰۰/۱	۲۵/۰	۰۶/۰	۲۰/۰	۱۸/۰-	۱۳/۰
بیکاری کل			۰۰/۱	۰۲/۰	۱۳/۰	۵۴/۰-	۰۷/۰-
نرخ مشارکت				۰۰/۱	۵۳/۰-	۵۶/۰-	۳۲/۰-
نرخ حوادث کار					۰۰/۱	۰۸/۰	۸۵/۰
سرانه راه کشور						۰۰/۱	۱۱/۰
پراکندگی راه در کشور							۰۰/۱
تورم							
نسبت هزینه غیرخوراکی به خوراکی							
بار تکفل							
پراکندگی ظرفیت سرانه سینماها							
ضریب جینی							
نسبت دهک ثروتمند به فقیر							
سرانه تخت							
پراکندگی استانی پزشک عمومی							
نرخ دانش آموز به معلم، ابتدایی							
نرخ دانش آموز به معلم، متوسطه							
قتل							
خودکشی							
انتشار CO2							
مساحت آتش سوزی مراتع و جنگلها							
سهم زنان در پارلمان							
شاخص آزادی							
وضعیت سیاسی							

Measuring Inclusive Development in Iran (1981-2016)

سرنانه تخت	به فقیر نسبت دهک ثروتمند	ضریب جینی	سینماها	پراکنده‌گی ظرفیت سرنانه	بار تکفل	غیرخوراکی به خوراکی نسبت هزینه	تورم
درآمد سرنانه	۴۰/۰	۲۰/۰	۱۱/۰	۸۷/۰	۶۰/۰	۲۵/۰	
رشد درآمد سرنانه	۰۹/۰-	۲۴/۰-	۰۹/۰	۲۴/۰	۳۹/۰	۲۵/۰	
بیکاری کل	۰۱/۰-	۱۲/۰-	۱۴/۰	۳۵/۰	۲۶/۰	۲۵/۰-	
نرخ مشارکت	۴۳/۰-	۴۲/۰-	۶۴/۰	۰۷/۰	۰۶/۰	۳۹/۰	
نرخ حوادث کار	۷۴/۰	۴۶/۰	۲۹/۰-	۷۴/۰	۶۲/۰	۰۰/۰	
سرنانه راه کشور	۰۷/۰	۱۸/۰	۴۶/۰-	۵۱/۰-	۳۳/۰-	۲۸/۰-	
پراکنده‌گی راه در کشور	۸۰/۰	۵۷/۰	۳۴/۰-	۷۱/۰	۶۳/۰	۱۳/۰	
تورم	۰۶/۰	۰۴/۰	۲۰/۰	۲۳/۰	۳۵/۰	۰۰/۱	
نسبت هزینه غیرخوراکی به خوراکی	۴۲/۰	۱۵/۰	۲۳/۰	۷۶/۰	۰۰/۱		
بار تکفل	۵۵/۰	۲۲/۰	۱۵/۰	۰۰/۱			
پراکنده‌گی ظرفیت سرنانه سینماها	۵۳/۰-	۶۲/۰-	۰۰/۱				
ضریب جینی	۸۹/۰	۰۰/۱					
نسبت دهک ثروتمند به فقیر	۰۰/۱						
سرنانه تخت							۰۰/۱
پراکنده‌گی استانی پزشک عمومی							
نرخ دانش‌آموز به معلم، ابتدایی							
نرخ دانش‌آموز به معلم، متوسطه							
قتل							
خودکشی							
انتشار CO2							
مساحت آتش سوزی مراتع و جنگلها							
سهم زنان در پارلمان							
شاخص آزادی							
وضعیت سیاسی							

	پراکندگی استانی پزشک عمومی	نرخ دانش آموز به معلم، ابتدایی	نرخ دانش آموز به معلم، متوسطه	قتل	خودکشی	انتشار CO2	مساحت آتش سوزی مراعات و جنگل ها
درآمد سرانه	۴۵/۰	۵۱/۰	۲۹/۰	۶۷/۰-	۳۶/۰-	۶۲/۰-	۱۸/۰
رشد درآمد سرانه	۱۳/۰	۱۲/۰-	۱۹/۰-	۱۹/۰-	۱۲/۰-	۱۱/۰-	۱۱/۰
بیکاری کل	۰۱/۰-	۰۶/۰	۰۳/۰-	۳۲/۰-	۲۷/۰-	۰۶/۰-	۰۱/۰-
نرخ مشارکت	۴۱/۰	۶۱/۰	۶۴/۰	۲۸/۰	۵۳/۰	۲۶/۰	۳۵/۰
نرخ حوادث کار	۰۲/۰-	۰۶/۰-	۵۰/۰-	۸۸/۰-	۸۷/۰-	۸۸/۰-	۰۵/۰
سرانه راه کشور	۲۹/۰-	۴۸/۰-	۴۷/۰-	۲۰/۰	۰۹/۰-	۰۸/۰	۱۹/۰-
پراکندگی راه در کشور	۲۵/۰	۰۷/۰	۲۷/۰-	۷۹/۰-	۷۰/۰-	۸۸/۰-	۱۰/۰
تورم	۳۱/۰	۴۵/۰	۲۰/۰	۰۵/۰-	۱۳/۰	۰۸/۰-	۱۵/۰
نسبت هزینه غیرخوراکی به خوراکی	۱۰/۰	۳۶/۰	۲۵/۰-	۷۳/۰-	۵۷/۰-	۵۸/۰-	۱۳/۰
بار تکفل	۲۲/۰	۴۳/۰	۰۲/۰-	۸۴/۰-	۶۰/۰-	۸۳/۰-	۲۵/۰
پراکندگی ظرفیت سرانه سینماها	۱۷/۰-	۵۲/۰	۱۱/۰	۱۱/۰	۲۰/۰	۲۸/۰	۱۱/۰
ضریب جینی	۲۹/۰	۰۸/۰-	۰۹/۰-	۳۸/۰-	۳۸/۰-	۴۸/۰-	۰۶/۰
نسبت دهک ثروتمند به فقیر	۲۱/۰	۰۶/۰-	۲۲/۰-	۶۸/۰-	۶۳/۰-	۷۸/۰-	۰۹/۰
سرانه تخت	۰۶/۰	۰۹/۰-	۱۴/۰-	۲۵/۰-	۲۷/۰-	۲۱/۰-	۰۲/۰-
پراکندگی استانی پزشک عمومی	۰۰/۱	۳۲/۰	۵۰/۰	۱۲/۰-	۱۳/۰	۲۰/۰-	۳۱/۰
نرخ دانش آموز به معلم، ابتدایی		۰۰/۱	۴۷/۰	۰۸/۰-	۱۲/۰	۱۲/۰-	۳۰/۰
نرخ دانش آموز به معلم، متوسطه			۰۰/۱	۳۷/۰	۶۶/۰	۱۶/۰	۳۲/۰
قتل				۰۰/۱	۸۸/۰	۸۳/۰	۰۲/۰-
خودکشی					۰۰/۱	۶۸/۰	۱۳/۰
انتشار CO2						۰۰/۱	۲۷/۰-
مساحت آتش سوزی مراعات و جنگلها							۰۰/۱
سهم زنان در پارلمان							
شاخص آزادی							
وضعیت سیاسی							

Measuring Inclusive Development in Iran (1981-2016)

	سهم زنان در پارلمان	شاخص آزادی	وضعیت سیاسی
درآمد سرانه	۴۲/۰	۲۸/۰-	۲۵/۰-
رشد درآمد سرانه	۱۷/۰	۲۵/۰-	۱۰/۰
بیکاری کل	۱۵/۰	۳۴/۰-	۴۱/۰-
نرخ مشارکت	۳۶/۰-	۶۱/۰	۴۲/۰-
نرخ حوادث کار	۸۳/۰	۶۳/۰-	۳۹/۰
سرانه راه کشور	۰۹/۰	۱۵/۰-	۴۷/۰
پراکندگی راه در کشور	۷۳/۰	۴۲/۰-	۲۷/۰
تورم	۰۸/۰	۲۷/۰	۱۸/۰
نسبت هزینه غیرخوراکی به خوراکی	۶۰/۰	۳۲/۰-	۱۹/۰
بار تکفل	۶۵/۰	۳۳/۰-	۰۵/۰
پراکندگی ظرفیت سرانه سینماها	۱۷/۰-	۲۷/۰	۱۰/۰
ضریب جینی	۳۵/۰	۲۲/۰-	۰۹/۰-
نسبت دهک ثروتمند به فقیر	۶۲/۰	۳۴/۰-	۰۵/۰
سرانه تخت	۳۴/۰	۱۴/۰-	۰۷/۰
پراکندگی استانی پزشک عمومی	۰۴/۰-	۱۴/۰	۵۱/۰-
نرخ دانش‌آموز به معلم، ابتدایی	۰۱/۰-	۲۴/۰	۰۷/۰-
نرخ دانش‌آموز به معلم، متوسطه	۵۵/۰-	۶۰/۰	۶۴/۰-
قتل	۸۴/۰-	۶۲/۰	۱۵/۰-
خودکشی	۸۶/۰-	۷۹/۰	۳۳/۰-
انتشار CO2	۷۲/۰-	۳۸/۰	۱۶/۰-
مساحت آتش‌سوزی مراتع و جنگلها	۱۳/۰-	۳۴/۰	۲۴/۰-
سهم زنان در پارلمان	۰۰/۱	۶۶/۰-	۳۷/۰
شاخص آزادی		۰۰/۱	۲۱/۰-
وضعیت سیاسی			۰۰/۱

جدول (۴) ماتریس همبستگی میان مؤلفه‌ها و شاخص توسعه فراگیر

شاخص توسعه فراگیر	حکمرانی	پایداری	همبستگی اجتماعی	آموزش	سلامت	نابرابری درآمدی	فقر	زیرساخت	اشتغال	رشد
۰۰/۱	۲۴/۰	۰۹/۰-	۱۵/۰-	۶۱/۰	۳۹/۰	۲۲/۰	۶۸/۰	۰۶/۰	۴۶/۰	۵۵/۰
	۰۰/۱	۳۸/۰۰-	۳۲/۰۰-	۲۷/۰۰-	۱۷/۰	۱۱/۰	۵۱/۰۰-	۰۵/۰۰-	۰۵/۰۰-	۰۵/۰۰-
		۰۰/۱	۱۷/۰	۲۶/۰	۲۲/۰۰-	۵۵/۰۰-	۳۳/۰۰-	۰۳/۰۰-	۳۷/۰۰-	۳۶/۰۰-
			۰۰/۱	۳۲/۰	۲۸/۰۰-	۵۵/۰۰-	۵۰/۰۰-	۰۵/۰۰-	۶۴/۰۰-	۴۸/۰۰-
				۰۰/۱	۱۴/۰۰-	۱۴/۰۰-	۳۶/۰	۴۳/۰۰-	۱۹/۰	۲۶/۰
					۰۰/۱	۰۷/۰	۱۲/۰	۱۵/۰	۲۳/۰	۱۱/۰
						۰۰/۱	۱۰/۰	۵۸/۰	۱۷/۰	۱۵/۰
							۰۰/۱	۰۴/۰۰-	۷۱/۰	۷۰/۰
								۰۰/۱	۰۹/۰۰-	۰۷/۰۰-
									۰۰/۱	۷۴/۰
										۰۰/۱

جدول (۵) وزن متغیرهای مختلف تحقیق

مؤلفه	شاخص	وزن
رشد	درآمد سرانه داخلی (دلار ثابت ۲۰۱۰)	۰/۵/۰
	رشد درآمد سرانه (درصد سالانه)	۰/۵/۰
اشتغال	بیکاری کل (جمعیت ۱۰ سال و بیشتر)	۰/۳۳/۰
	نرخ مشارکت	۰/۳۳/۰
	نرخ حوادث کار به بیمه شدگان اصلی (به ازای هر ۱۰۰ نفر)	۰/۳۳/۰
زیرساخت	سرانه راه کشور	۰/۵/۰
	پراکندگی (ضریب تغییرات) راه در کشور	۰/۵/۰
فقر	شاخص تورم	۰/۲۵/۰
	نسبت هزینه غیرخوراکی (بجز بهداشت و اجاره) به خوراکی (مناطق شهری)	۰/۲۵/۰
	بار تکفل	۰/۲۵/۰
	پراکندگی (ضریب تغییرات) ظرفیت سرانه سینماها	۰/۲۵/۰
نابرابری درآمدی	ضریب جینی (بانک مرکزی)	۰/۳۳/۰
	سهام ده درصد ثروتمندترین به ده درصد فقیرترین (بانک مرکزی)	۰/۳۳/۰
سلامت	سرانه تخت در کشور	۰/۵/۰
	ضریب تغییرات (پراکندگی) پزشک عمومی در استانها	۰/۵/۰
آموزش	نرخ دانش‌آموز به معلم، ابتدایی	۰/۵/۰
	نرخ دانش‌آموز به معلم، متوسطه	۰/۵/۰
همبستگی اجتماعی	قتل (سرانه کشوری - به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر)	۰/۵/۰
	خودکشی (سرانه شهری - به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر)	۰/۵/۰

مؤلفه	شاخص	
محیط زیست	CO2	انتشار CO2
	JUF	مساحت آتش سوزی مراتع و جنگل ها (به کل مناطق تحت نظارت سازمان محیط زیست)
حکمرانی	WEL	سهم کرسی های اشغال شده به وسیله زنان در پارلمان
	FRI	شاخص آزادی خانه آزادی
	PO	وضعیت سیاسی

ملاحظات اخلاقی پژوهش

منابع مالی

این مقاله بخشی از رساله دکتری حسین رجب پور با عنوان «اندازه گیری توسعه فراگیر در ایران و تأثیر دولت بر آن (۹۵-۱۳۶۰)» دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی به راهنمایی دکتر فرشاد مؤمنی و مشاوره دکتر علی نصیری اقدم و دکتر علیرضا علوی تبار است.

مشارکت نویسندگان

تمام نویسندگان در طراحی، اجرا و نگارش همه بخشهای پژوهش حاضر و مقاله استخراج شده مشارکت داشته اند.

تعارض منافع

بنا به اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچ گونه تعارض منافی وجود ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در این مقاله همه حقوق مرتبط با اخلاق پژوهش رعایت شده است.

- Ali, I. (2007). Inequality and the Imperative for Inclusive Growth in Asia. *Asian Development Review*, Vol. 24 (2), pp. 1-16.
- Ali, I., & Son, H. H. (2007). Measuring inclusive growth. *Asian development review*, 24(1), 11.
- Ali, I., & Zhuang, J. (2007). *Inclusive growth toward a prosperous Asia: Policy implications*. Retrieved from
- Anand, R., Mishra, M. S., & Peiris, S. J. (2013). *Inclusive growth: Measurement and determinants: International Monetary Fund*.
- Armah, B., Keita, M., Gueye, A., Bosco, V., Ameso, J., & Chinzara, Z. (2014). Structural transformation for inclusive development in Africa: the role of active government policies. *Development*, 57(3-4), 438-451.
- Bakhtiari, S., Ranjbar, H., & Ghorbani, S. (2013). Composite Index of Economic Well Being and its Measurement for Selected Developing Countries. *Quarterly Journal of Economic Growth and Development Research*, 3(9), 58-41. Retrieved from http://egdr.journals.pnu.ac.ir/article_222_855caab312053dd14a415625d22ac398.pdf.
- Bebbington, A., Dani, A., de Haan, A., & Walton, M. (2008). *Inequalities and development: Dysfunctions, traps and transitions*. Institutional pathways to equity: Addressing inequality traps, 3-44.
- Berg, A. G., & Ostry, J. D. (2011). *Inequality and unsustainable growth: two sides of the same coin? IMF Staff Discussion Note*. Washington, DC: IMF.
- Cann, O. (2018). *The Inclusive Development Index 2018*.
- Commission, J. R. C.-E. (2008). Handbook on constructing composite indicators: methodology and user guide: *OECD publishing*.
- Dani, A. A., & de Haan, A. (2008). Inclusive states: social policy and structural inequalities: *The World Bank*.
- Economics, A. D. B., Re, & Indi, A. D. B. D. (2011). *Key Indicators for Asia and the Pacific 2011: Asian Development Bank*.
- Gaye, A. (2007). Constructing composite indices. *Paper presented at the UNDP/HDRO. Regional Technical Workshop on Measuring Human Development. Available at Powerpoint presentation*.
- Hakimian, H. (2011). The economic prospects of the 'Arab Spring': A bumpy road ahead. *CDPR Development ViewPoint*(63), 1-2.
- Hakimian, H. (2016). Measuring Inclusive Growth: From Theory to Applications in North Africa. *North Africa Policy Series*, 1-44.

- Hosseini, M. R., & Jafari Samimi, A. (2010). Economic Welfare in Iran: An Application of Composite Index of Economic Well-Being (ciewb). *IRANIAN ECONOMIC RESEARCH*, 14(42), -. Retrieved from <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?ID=193142>.
- JICA. (2012). Background - *A Comparative View of Asian and African Institutional Development*. Paper presented at the Understanding Institutional Foundation for Inclusive Development through a Comparative Analysis of Asian and African Experiences, London.
- Kakwani, N., & Pernia, E. M. (2000). What is pro-poor growth? *Asian development review*, 18(1), 1-16.
- Karimi Moughari, Z., & Barati, J. (2017). Determining the Level of Regional Inequality in Provinces of Iran: Analysis of Multidimensional Composite Index. *Quarterly Journal of Economic Growth and Development Research*, 7(26), 49-70. Retrieved from http://egdr.journals.pnu.ac.ir/article_2592_3729160b512e35765c44de071a9d7fbe.pdf.
- Krueger, A. O. (1992). *Economic policy reform in developing countries: the Kuznets memorial lectures at the Economic Growth Center*, Yale University: Blackwell.
- Mir Jalili, S. H., Cheraghlou, A. M., & safari, o. (2018). Determinants of Inclusive Growth in Islamic Countries. *Quarterly Journal of Economic Growth and Development Research*, 8(32), 60-47. Retrieved from http://egdr.journals.pnu.ac.ir/article_4606_73f665c530868b73b6d07fd47883651a.pdf. doi:10.30473/egdr.2018.4606
- Nabli, M. M. K., & Arezki, M. R. (2012). *Natural resources, volatility, and inclusive growth: Perspectives from the Middle East and North Africa*: International Monetary Fund.
- North, D. C., Wallis, J. J., & Weingast, B. R. (2006). *A conceptual framework for interpreting recorded human history (0898-2937)*. Retrieved from
- parvin, s. (2015). The Role of Middle Class in Economic Growth. *Economics Research*, 15(56), 1-42. Retrieved from http://joer.atu.ac.ir/article_1257_f66e2dd4ddfe506e09d7e7ad733b446a.pdf.
- Rauniar, G., & Kanbur, R. (2010). Inclusive growth and inclusive development: a review and synthesis of Asian Development Bank literature. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 15(4), 455-469.
- Sadeghi, S. (2013). The Main Determinants of Inclusive Growth in

Iranian Provinces (GMM Approach in Panel Data). *Journal of Economy and Regional Development*, 20(6), 205-.

- Sadeghi Shahdani, M., Zahedi Vafa, M. H., & Ghaemi Asl, M. (2012). Construction of Composite Indicator for Human Development Based On Islamic Civilization's Teachings and Its Simulation in Assessing the Position of the Islamic Republic of Iran. *JOURNAL OF ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT RESEARCH*, 2(8), -. Retrieved from <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?ID=288267>.

- Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Retrieved from

- Strategy, A. (2008). The long-term strategic framework of the Asian Development Bank 2008–2020. Mandaluyong City: *Asian Development Bank*.

- Suryanarayana, M. (2013). *Inclusive growth: A sustainable perspective*. Indira Gandhi Institute of Development Research Goregaon East, Mumbai, 400, 065.

- Veneri, P., & Murin, F. (2016). *Where is inclusive growth happening? Mapping multi-dimensional living standards in OECD regions*.

- World Economic, F. (2017). *The inclusive growth and development report 2017*.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی